

Cseporán Zsolt

A művészet szabadsága – Az előadó-művészet alapjogi megközelítésben*

I.

Bevezetés – A művészet fogalmának jogi szempontú megközelítése¹

1. A szabad véleménynyilvánítás joga, mint a művészet szabadságának kiindulópontja

A művészet szabadsága – hasonlóan a tudomány szabadságához – különleges kapcsolatban áll a szabad véleménynyilvánítás jogával, hiszen a személyiség szabad kibontakozásának egyik elemét jeleníti meg. Ezek alapján e két jog, azaz a művészet és a tudomány szabadsága, mint kifejezési formák – bár ún. második generációs alapjog –, már a véleménynyilvánítás szabadságában implicit módon megfogalmazódtak, így az egyik legrégebbi első generációs jogok közé sorolhatóak.²

Ebből kifolyólag alapvető kérdés, hogy a modern alkotmányokban a művészet szabadságának hol lehet a legmegfelelőbb védelmet biztosítani az alapjogi dogmatikában: a véleményszabadság részeként vagy attól különállóan.³

Koltay András vitatja azt az álláspontot, hogy a művészet szabadsága eltérő védelmet érdemelne, és a szólásszabadságon belül határozza meg annak határait, arra hivatkozva, hogy „a múltbéli felfogással ellentétben ma az a művészet (és irodalom), amit *alkotója annak nevez*. Gyakorlatilag a kifejezés kontextusa, körülményei önmagukban >>művészetté<< emelhetik az alkotást (bár nem feltétlenül nagyra értékelt művészetté). Ezért, ha különös védeltséget adnánk a művészeteknek a szólásszabadság tekintetében, gyakorlatilag bármely, egyébként jogsértő kifejezés művészetté nyilvánítható lenne, és ily módon különleges bánásmódra tarthatna igényt.”⁴ Ezzel ellentétes nézetek szerint „a tudomány és művészet szabadsága egyes esetekben még az általános véleménynyilvánítás szabadságánál is szélesebb körű védelemben részesül”⁵ és így „a tudomány és művészet mint kifejezési mód a véleménynyilvánításhoz való jog legszabadabb területe”.⁶ Ezt a kérdést végül a jogalkotó válaszolta meg, amikor nem a véleménynyilvánítás keretein belül, hanem speciális tárgyára tekintettel az Alaptörvény egy külön cikkben szabályozta azt.⁷ Ebből azonban az következik,

---

* A kutatás az Európai Unió és Magyarország támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” című kiemelt projekt keretei között valósult meg.

¹ Részletes elemzést ld. Cseporán Zsolt: A művészet szabadságával élő személyek alapjogi helyzete Magyarországon. In: Kocsis Miklós – Tilk Péter (szerk.): A művészet szabadsága – alkotmányjogi megközelítésben. Kodifikátor Alapítvány, Pécs 2013. 40-55. o.

² Chronowski Nóra – Drinóczi Tímea – Petrétei József – Tilk Péter – Zeller Judit: Magyar alkotmányjog III. Alapvető jogok. Dialóg Campus Kiadó, Bp.–Pécs 2006. 596. o.

³ Sólyom Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek. Iustum Aequum Salutare, III. 2007/2. 95-109. o.

⁴ Koltay András: A szólásszabadság alapvonalai. Századvég Kiadó, Bp. 2009. 188. o.

⁵ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 600. o.

⁶ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 592. o.

⁷ „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és a művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.” [Magyarország Alaptörvénye, X. cikk (1) bek,]

hogy a véleménynyilvánítás jogától eltérő tulajdonságokkal is számolni kell, így például a művészet határaival a vélemény viszonylatában. Ez utóbbit az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szemlélteti.⁸

1.1. A művészet szabadsága jogi tárgyának meghatározása és terjedelme

A testület a képzőművészet, az iparművészet, a fotóművészet és az ipari tervezőművészet egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 83/1982. (XII. 29.) MT rendelet alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítványok kapcsán kifejtette a művészet szabadsága által biztosított jogi védelem terjedelmét, amelyeket a következők szerint határozott meg:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a művészeti élet szabadsága mint alapvető jog a művészeti alkotómunka szabadságát, a művész bármely meg nem engedett korlátozástól mentes önkifejezését, valamint a művészeti alkotások nyilvánosság elé tárásának, illetve bemutatásának, terjesztésének szabadságát jelenti. (...) A vázoltak alapján a művészi élet szabadságához való jog lényeges tartalmát a művészeti alkotómunka minden hatalmi jellegű befolyástól mentes gyakorlása és a művészi alkotásban megjelenő vélemény szabad kinyilvánítása, tehát a műalkotások nyilvánosságra hozásához való jog jelenti.”⁹

Az indokolásból kivehetően két tartalmi összetevőt határoz meg a testület és ruház fel alapjogi védelemmel: az alkotómunka szabadsága és az alkotás nyilvánosságra hozásának szabadsága. A határozat szövege azonban implicit módon rávilágít egy különbségre a művészet szabadsága és a véleményszabadság kapcsán: amíg a véleménynyilvánítás szabadsága az egyént védi, addig a művészet szabadsága a művészi véleményt. A szabad véleménynyilvánítás szabadsága olyan egyéni szabadságjog, amely mindenkit megillet, hiszen a kommunikációs jogok „anyajoga”, így szoros kapcsolatban áll a méltósághoz való joggal (személyiség szabad kibontakozása) és a gondolatszabadsággal (a szabad véleményalkotás előfeltétele) egyaránt.¹⁰ Az Alkotmánybíróság már a legelső véleményszabadsággal kapcsolatos döntésében kifejtette:

„(...) az egyéni véleménynyilvánítás, a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezekkel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányos védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt – az egyéni magatartást és a társadalmi folyamatot – biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad véleménynyilvánítás alapjoga. (...) Az általa helyesnek tartott véleményeket mindenki – az állam is – támogathatja, s a helytelenek tartott ellen felléphet, mindaddig, amíg ezzel valamely más jogot nem sért olyan mértékben, hogy az előtt a véleményszabadságnak is vissza kell lépnie.”¹¹

Tehát az Alkotmány – az Alkotmánybíróság értelmezése szerint – a szabad kommunikációt biztosítja, amely egyéni magatartás és társadalmi folyamat is egyben. A kinyilváníthatóság szempontjából a vélemény tartalma nem számít, mivel a minősítés a kommunikáció eredménye, és csupán a minősítés eredményeként vezethető be külső, utólagos korlátozás. Másként fogalmazva: „maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül”.¹² Azaz a véleményalkotás szabadsága a véleménynyilvánítás lehetőségét jelenti és így azt is részesíti védelemben, nem pedig a véleményt magát.

⁸ Az Alkotmánybíróság gyakorlatának részletes elemzéséről ld. Cseporán Zsolt: i. m. 41. o.

⁹ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

¹⁰ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 295. o.

¹¹ 30/1992. (V. 26.) AB határozat

¹² Uo.

Ezzel ellentétben a művészet szabadsága esetén más a jogi tárgy: az Alkotmánybíróság 24/1996. (VI. 25.) határozata alapján a művészetek szabadsága az alkotófolyamat szabadságát és a nyilvánosságra hozás szabadságát is jelenti. Vagyis két részeleme van az alapjognak, amelyek mindegyike ugyanarra, az alapjog tárgyára fókuszál: a művészi véleményre, azaz szűk értelemben az alkotásra, tág értelemben pedig az alkotómunkára is, mint a mű létrehozását célzó folyamatra.¹³ Erre a két elem külön vizsgálata ad magyarázatot, és mindkettőt a célja felől érdemes megközelíteni. Az alkotómunka szabadsága azt jelenti, hogy bárki szabadon hozhat létre egy műalkotást – azaz azzal a célzattal fejez ki egy véleményt, hogy művészi értéket képviselő alkotást teremt ezzel. A nyilvánossághoz közvetítés esetén ugyanez a célzatosság a már kész mű mások számára megismerhetővé tételét jelenti. Tehát mindkét esetben szorosan az alkotáshoz kapcsolódik az alapjogi védelem, nem pedig annak az alanyához (az csak másodlagos, kiegészítő jelentőséggel rendelkezik). Ezek alapján véleményem szerint megállapítható, hogy a művészet szabadsága kapcsán a véleményalkotás szabadságánál meghatározott jogvédelem súlypontja áttolódik az alapjog alanyáról az alapjog tárgyára, és ezzel a művészet szabadságának jogi tárgya is eltérő a szabad véleménynyilvánításétól.

Érdekes következtetésre jutunk, ha a művészet szabadsága által garantált jogvédelmet annak terjedelme szerint vizsgáljuk. E két komponens együttes megvalósulása minden esetben jogi oltalmat keletkeztet mind az alkotásra, mind az alkotóra tekintettel,¹⁴ azonban a két tartalmi elem közül valamelyiknek a hiánya más-más eredményre, jogi megítéléshez vezet az alkotás oldalán. A nyilvánossághoz közvetítés egyrészt önmagában is védelmet biztosít az alkotásnak (és az alkotónak egyaránt), hiszen feltételezhető annak a megléte, másrészt következtetni lehet belőle az alkotómunkára is – elvégre a nyilvánosságra hozás mindig feltételez egy megelőző alkotófolyamatot. Tehát a nyilvánosságra hozás minden esetben védelmet nyújt mind az alkotásnak, mind az alkotónak, valamint az alkotómunkához való viszonya abban áll, hogy annak járulékos eleme: anélkül értelmezhetetlen tényező. Ellenben ez fordítva nem igaz: ugyanis lehet, hogy a művészi alkotófolyamat valamely kezdőszakaszában még nem vagy nem teljesen jött létre maga az alkotás, és így közzétenni sem lehet – szűken értelmezve, a védeni kívánt jogi tárgy híján.¹⁵ Fontos azonban megjegyezni, hogy az alapjogi védelem tág értelemben felöleli a művészi alkotófolyamat szabadságát is, nem csupán a befejezett alkotást.¹⁶ Vagyis a két komponens közötti különbség, hogy az alkotófolyamat önmagában is feltétlen oltalomban részesül, míg a közzététel szükségszerűen csupán az alkotómunkával karöltve nyerhet alapjogi védelmet – mivel anélkül értelmezhetetlen lenne. Ezen kívül helyes az a megállapítás, hogy lehetséges a két tartalmi összetevő egymáshoz kapcsolódása, de nem szükségszerű: a művészet széles palettája példával szolgál mind együttes megjelenésükre, mind éles elválásukra – éppen ezért fontos leszögezni, hogy a művészet szabadsága kiterjed mindkét tartalmi elemre, akár külön-külön is.¹⁷

1.2. A vélemény kifejezési formája a véleményszabadságnál és a művészet szabadságánál

---

¹³ Alaptörvény 10. cikkének (1) bekezdése: „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát (...)”

¹⁴ Ez a véleményszabadságból megmaradt, emberi méltóságra levezethető járulékos védelem, a személyiség szabad kibontakozását jelenti.

¹⁵ Ilyen lehet például az előadó-művészet kapcsán a (színházi) próba: amikor a darab (az alkotás) még nem készült el, de az alkotómunka már elkezdődött. „Kiskapuk” azonban itt is felfedezhetők, például egy színdarab nyílt próbája, amin kívülállók is bent lehetnek.

¹⁶ Ellenben a szellemi tulajdonnal, ahol eltérések fedezhetőek fel (ld. *A szerzői jog alapjogi magjának vizsgálata* című alfejezet – Cseporán Zsolt: i. m. 50. o.).

¹⁷ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 598. o.

A másik fontos különbség a szabad véleménynyilvánítás joga és a művészet szabadsága között magának a tárgynak (a véleménynek) a kinyilvánításában ragadható meg.

A véleménynyilvánításhoz való jog kifejeződése (vagyis az a magatartás, amikor és amellyel a kialakult nézet mások számára megismerhetővé válik) igen változatos módon és formában ölthet testet. Ezek lehetnek közvetlen (szóban, ráutaló magatartással) vagy közvetett formák (írásban, képek, fotók és egyéb alkotások útján).¹⁸ Ám ha a forma túllép az egyszerű, hétköznapi megjelenésén és művészi értékkel rendelkezik, már nem a véleménynyilvánítás szabadsága, hanem a művészet szabadsága alá tartozik – legyen szó akár közvetlen, akár közvetett formáról. Gondoljunk csak bele: a szóban történő kinyilvánítás egy színész szájából a színpadon, az írásos közlés vers formájában megírva vagy egy kép, amely a festő kézügyességét dicséri.

Tehát a két alapjog megegyező tárgyának, a véleménynek az elhatárolása kapcsán a kulcs a kinyilvánítás formája, amely az egyedi esetekben fellépő kollíziót képes feloldani, ugyanis a művészeti szabadság *lex specialis* kapcsolatban áll a szabad véleménynyilvánítással, ami alapján privilegizált hely illeti meg a véleménynyilvánításon belül.¹⁹ Ennek az elhatárolásnak köszönhetően közelebb jutottunk a művészet jogi szempontú megadásához, és a részletesebb vizsgálódást az alapjogi szabályozás rendszerén keresztül folytathatjuk.

2. A művészet alapfeltétele: a művészi forma

Mivel a művészet szabadsága a véleményszabadság jogából fejlődött ki, az eltérések mellett számos aspektusban megegyezik vele. De éppen emiatt szükséges, hogy el tudjuk határolni a két alapjogot. A fenti gondolatmenetet továbbfűzve, meglátásom szerint ez az elhatárolás – legyen szó hírközlésről vagy értékítéletéről – a kifejezési formában ragadható meg.

A vélemény kifejezése igen változatos formában ölthet testet. Amíg ez a forma a hétköznapi megfogalmazás keretei között történik, a véleménynyilvánítás szabadsága védi, ám amint túllép azon, és művészi értékkel rendelkezik, már a művészet oltalma alá tartozik. Ezek alapján az elhatárolás attól a feltételtől függ, hogy a kinyilatkozás művészi formával rendelkezik-e vagy sem.

Ez azonban egy következő megválaszolandó kérdést vet föl: honnantól tekinthető egy kifejezési forma művészinek?

A probléma megragadása érdekében tisztázni szükséges, hogy művészetfilozófiailag mi a művészet lényege. A művészet esszenciája a „szépségben” ragadható meg. Azonban e metafizikai jelenségnek a leírása igen nehéz feladat – amelynek megoldását az sem könnyíti meg, hogy a különböző korok és uralkodó eszmék gyakran kiforgatták a lényegét. Természetesen nem vállalkozom a művészet és a szépség filozófiailag és logikailag tiszta fogalmának leírására, de annak egy fontos jellemzőjére szeretnék rávilágítani. A „szépség” – metafizikai jellegéből adódóan – olyan jelenség, amelyet – bár mindannyian ismerünk – megragadni nem tudunk: csak érzékeljük. Ebből következik, hogy a „szépség” önmagában csupán, mint egyfajta idea létezik. És ezen a ponton ütközünk egy problémába: bár tulajdonságából adódóan egy magasabb rendű jelenség, mégsem tudjuk objektíve megadni mibenlétét. Csupán az egyén saját szemszögén keresztül kapunk választ arra: mi a szépség és mi a szép? És ennek a szubjektív megítélésnek a következménye az az egyén oldalán megjelenő alá- és fölérendeltség, amely az alapkérdést is módosítja: ki dönti el, hol lép át a kifejezés formája a művészibe?

¹⁸ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 296. o.

¹⁹ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 596. o.

Tehát a vélemény szabadság és a művészet közti különbség esetén nem az a lényeges, hogy honnantól művészi a forma, hanem hogy ezt a határvonalat ki húzza meg.

3. A művészet szabadságának zsinórmértéke

Amikor a művészet szabadságának határáról beszélünk, óhatatlanul is felvetjük az alkotó, valamint az alkotás művészi „legitimitásának” problémáját. Ugyanis azzal, hogy valamit művészinak titulálunk, egyúttal alkotmányjogi relevanciával is felruházzuk: onnantól a művészet szabadságának alapjoga oltalmazza. (Mindemellett az sem elhanyagolható szempont, hogy ez a jogilag értelmezett legitimitás visszacsatolást is jelent az alkotó felé: művészi értéket hozott létre.) De kinek a döntése legitimáló hatású az alkotásra és azok keresztül az alkotóra nézve?

3.1. Zsinórmérték a művész szempontjából

Első pillantásra önkéntelenül is magára az alkotóra gondolunk. Kézenfekvőnek tűnik, hogy egyedül a művész, a legközelebbi személy, az alkotás „szülőatyja” jogosult eldönteni, hogy művészi-e a létrejött kifejezési forma. Ám, ha valóban így lenne, akkor lépten-nyomon művészi értéket hordozó alkotásokba botlanánk és – talán nem túlzás kimondani – minden ember alanyi jogon művész lenne – tehetségétől függetlenül.²⁰ Ez alapján ezt a megoldást kizárhatjuk és a további vizsgálódást az alkotó személyén kívül kell folytatnunk.²¹

3.2. A befogadó véleménye a művészi érték kérdésében

A továbbiakban egy igen bonyolult személyi kört szeretnék górcső alá venni: a kívülálló személyek helyzetét, azaz a befogadókat. Ezt a személyi kört, tág keretei miatt, két csoportra lebontva célszerű vizsgálni: az „egyszerű” befogadó – azon belül is külön az egyén, valamint külön a társadalom, mint a befogadók nagyobb csoportja –, illetve a szakmailag hozzáértő személyek szintjén. Ennek a személyi körnek a fontossága abban áll, hogy a művet „a művészeti alkotás szerzője rendszerint a nyilvánosságnak (a közönségnek) szánja.”²² Mint nyilvánvaló, befogadója bárki könnyűszerrel lehet egy művészi alkotásnak – gondoljunk csak a nézőre, aki beül a színházba, elmegy egy kiállításra vagy az olvasóra, aki fellapoz egy verseskötetet –, ellentétben a művésszel, aki többlettulajdonsággal rendelkezik: egy művészi töltettel rendelkező alkotást kell létrehozni. Az alábbiakban a befogadók egyes csoportjainak elemzésével folytatom vizsgálódásomat.

3.2.1. A befogadó egyén

---

²⁰ Vö.: „a múltbéli felfogással ellentétben ma az a művészet (és irodalom), amit *alkotója annak nevez*. Gyakorlatilag a kifejezés kontextusa, körülményei önmagukban >>művészetté<< emelhetik az alkotást (bár nem feltétlenül nagyra értékelt művészetté).” Koltay András: i. m. 188. o.

²¹ Meglátásom szerint azonban van egy olyan helyzet, amikor a művész mégis dönthet az alkotásának művészi volta felől: ha az arra jogosult személyi kör a művészi értéktartalmat már megállapította. Ebben az esetben – a szerzői jog szerzőt megillető személyhez fűződő azon jogosultságából kiindulva, miszerint a szerző szabadon dönthet arról, hogy nyilvánosságra akarja-e hozni a művet vagy titokban kívánja tartani (droit de divulgatio) – jogról való lemondással élve, igényelheti alkotásának művészi megítélésétől való megfosztását. Ám ezzel alapjogi szinten – a szerzői jogi jogosultságtól eltérően – csak egy feltétel fennforgása esetén élhet: ha a visszavonást a szerző aggálya indokolja a mű színvonalával, érettségével kapcsolatban. Lontai – Faludi – Gyertyánfi – Vékás: Magyar polgári jog – Szerzői jog és iparjogvédelem. Eötvös József Könyvkiadó, Bp., 2012. 64. o.

²² 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

E csoport – legyen az akár az egyén, akár egy adott társadalom – művészettel kapcsolatos megítélése nagyon egyszerűen ragadható meg: tetszik-e neki a mű, avagy sem. Azaz, az előző példákkal élve: élvezte-e az előadást, kiállítást, tetszett-e neki az adott vers. Meglehetősen „primitívnek” tűnik ez a megítélési mód, de ha jobban belegondolunk: mi is a művészet lényege? A „szépség”. Tehát bármennyire is felületesnek hangzik, a befogadó egyén értékmérője igazodik legteljesebben ahhoz, amit művészet alatt értünk: a széphez. De elég-e ez a mérce ahhoz, hogy elhatárolja a művészetet a véleménynyilvánítástól? Természetesen egyetlen ember véleménye egy művészi alkotásról nem lehet az egész társadalom számára legitimáló hatású, mert akkor nem demokratikus jogállamról, hanem diktatúráról beszélünk.

3.2.2. A társadalom, mint befogadók összessége

Vajon mi a helyzet a társadalommal, mint befogadók nagyobb csoportjával? Normaképző és legitimáló-e a befogadók kollektív véleménye egy adott alkotás kapcsán? A részletes vizsgálódás során kiderül: itt is felmerül néhány probléma. A társadalmak és más nagyobb csoportok egyaránt hasonló tulajdonsága a rendszer egyensúlyának fenntartása iránti égető vágy. Ebből óhatatlanul az következik, hogy csak a biztosat, a régóta beváltat részesítik általában előnyben – a bukások elkerülése végett. E konzervatív hozzáállás miatt olyan előítéletek vannak beledolva az egyén gondolkodásába, amelyen túllépni nagyon nehéz, és ennek súlyos hozadéka, hogy gátat állít a művészeti élet világába, amelynek „lényege abban is rejlik, hogy megkísérel folyvást megújulni és új utakra törni”.²³

Tehát kérdés, hogy rábízhatjuk-e az egyszerű befogadóra a döntést és elegendő-e kiindulnunk az embereknek a „szépséggel” (és így a művészettel) kapcsolatos magatartásmódjaiból: hogy megpróbáljuk felfedezni ezekben a jogi relevanciát, és azután ama alkotások összességét ismerjük el művészetként, amelyekkel szemben ez a normatív magatartás törvényszerűen fennáll – még ha ez káros hatásokkal jár is?²⁴

3.2.3. A szakma

Az alkotófolyamaton kívülálló személyek másik csoportja a hozzáértő személyek köre, azaz a szakma. Ennek a „státusznak” a létjogosultsága az Alaptörvény X. cikkének (2) bekezdéséből ered: „Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönteni, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.” E tilalmat az Alaptörvény csak a tudományos élet szabadsága kapcsán említi, ám analógiával élve egyaránt alkalmazható ez az elv a művészetre is – sőt, alkalmazandó, mivel az Alaptörvény X. cikke a tudomány és a művészet szabadságát egyenrangú alapjogokként szabályozza. Tehát átültetve a tudomány szabadságánál megállapítottakat a művészet szabadságába azt mondhatjuk: művészeti kérdésében az állam nem jogosult dönteni, művészeti eredmény értékelésére kizárólag a művészet művelői jogosultak. Ebben az értelemben a *művészeti élet szereplői* megfogalmazás a szakmával megegyező alanyi kört fed le.

A szakma elválasztása az „egyszerű” befogadótól szükségszerű, mivel ahhoz képest többlettulajdonságokkal rendelkezik. A hozzáértő az „egyszerű” befogadótól abban különbözik, hogy birtokában van egyfajta társadalmi legitimitásnak, amely a művészettel kapcsolatos véleményét szakmainak minősíti. Ez megnyilvánulhat abban, hogy a hozzáértő egyén ugyanabban a művészeti ágba, széles körben és művészileg elismert alkotó, avagy a

²³ Hadi Nikolett: A művészeti élet szabadsága. In: Drinóczi Tímea (szerk.): *Studia Iuvenum Iurisperitorum*. PTE ÁJK, Pécs 2006. 70-84. o.

²⁴ Lukács György: *A heidelbergi művészetfilozófia és esztétika. A regény elmélete*. Magvető Kiadó, Bp. 1975. 16. o.

művészet adott területén tudományos fokozattal vagy egyéb kitüntetéssel rendelkezik.²⁵ A másik nagy különbség a hozzáértő értékmércéjében mutatkozik meg. Ahogy már fent szó volt róla, az egyszerű befogadó – mind az egyén, mind a társadalom szintjén – művészettel kapcsolatos értékítélete attól a szubjektív benyomástól függ, hogy az alkotás tetszik-e neki vagy sem. Ezzel ellentétben a hozzáértő egyén nem e zsinórmérték szerint foglal állást a művészi tartalom megléte kapcsán – hiszen, ha így tenné, akkor már nem hozzáértőről, hanem „egyszerű” befogadóról beszélénk. A hozzáértő a „szépségen” túl azt is vizsgálja, hogy az alkotás megfelel-e a szakma elvárásainak az adott művészeti ág kapcsán. A probléma ennél az új aspektusnál lép fel: mi lehet az a plusz, amitől a szakma művészinak ismeri el az alkotást? Valamilyen mögöttes tartalom, erkölcsi üzenet, esetleg társadalomkritika? Talán újítás? Vagy pont ellenkezőleg: a hagyományokhoz való ragaszkodás? Vagy – visszatérve az alapokhoz – elég csupán a „szépség”, amely mindenféle fölösleges elvárás nélkül önmagában elegendő? És persze kérdés az is, hogy ez a mérce mennyivel objektívebb az előbbi, egyszerű befogadó által képviselt értékrendtől?

3.3. Az állam szerepe a művészet megítélésében

Az említett csoportok közötti döntés – és ezzel közvetve a zsinórmérték meghúzása –, valamint az azok kapcsán felmerült kérdések megválaszolása – ha szükségszerű célként tűzzünk ki a művészi élete alapjogi szintű normatív szabályozását – végső soron (jobb híján?) az államra hárul. A felmerülő biztosítékok és az intézményvédelmi kötelezettség azonban kettős jelleget kölcsönöz az államnak a művészet (és tudomány) szabadsága terén: egyrészt tartózkodási kötelezettséget jelent, másrészt állami szerepvállalást igényel.

Az államot ezen alapjog(ok) tekintetében tartózkodási kötelesség terheli, aminek legfontosabb megnyilvánulási formája, hogy nem foglal állást tudományos és – analógiával élve – művészeti kérdésekben.²⁶ Ez a művészeti (és tudományos) élet szabad működését jelenti.²⁷ Az állami objektív intézményvédelmi kötelezettség körébe tartozik a tudományos, valamint művészeti intézmények [például művészi díjak, művészi felsőoktatási intézmények és a Magyar Művészeti Akadémia (a továbbiakban: MMA) létrehozása és támogatás, valamint biztosítania kell a művésszé válás lehetőségeit is.²⁸

3.4. Megoldás?

Meglátásom szerint a kánon megszabása elsősorban a befogadók csoportjának feladata, azon belül is – az Alaptörvény rendelkezése értelmében²⁹ – a művészi kérdésekben döntési jogosultsággal rendelkező szakmára hárul. A művészi élet szereplőinek legitimitását azonban erőteljesen befolyásolja az állam szerepe: bár nem jogosult dönteni művészi (és tudományos) kérdésekben, de pont ezért, illetve az intézményvédelmi kötelezettsége miatt,

---

²⁵ Vö. a Magyar Művészeti Akadémiáról szóló 2011. évi CIX. törvény (továbbiakban: MMAtv.) 7. § (1) bek.: „A rendes tagok a magyar művészi életben kimagasló szellemi vagy alkotói teljesítményt felmutató művészek. A kimagasló szellemi vagy alkotói teljesítménynek minősül az adott művészeti ágban való széles körű társadalmi ismeretség, illetve elismertség, így különösen

- a) a művész vagy a mű igazolhatóan széles körű nyilvánosság előtt való megjelenése vagy
- b) valamely állam vagy nemzetközi szervezet, valamely kulturális, művészeti intézmény vagy civil szervezet által alapított, művészek számára vagy művészek számára is adományozható elismerésben való részesülés.”

²⁶ Alaptörvény X. cikk (2) bek.

²⁷ 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

²⁸ Chronowski – Drinóczi – Petrétei – Tilk – Zeller: i. m. 600. o.

²⁹ Az Alaptörvény X. cikk (2) bekezdés rendelkezéseinek analógiával való alkalmazása a művészi élet szabadságára.

létre kellett hoznia egy olyan intézményi rendszert, amelyen keresztül eleget tud tenni az alkotmányos kötelezettségeinek. Ennek eredménye (a Magyar Tudományos Akadémia mintájára) a 2011. évi CX. törvény a Magyar Művészeti Akadémiáról, amely a továbbiakban, mint köztestület látja el feladatát – azaz a művészettel, továbbá a művészet elemzésével, támogatásával, oktatásával, hazai és nemzetközi bemutatásával, közkinccsé tételével és a magyar művészek képviselőivel összefüggő országos közfeladatokat.³⁰

4. A művészet jogi értelemben vett fogalma

A művészet fogalmának meghatározásánál kétségtelenül a legnagyobb problémáját az jelenti, hogy mindennemű definíció egy esztétikai értékítéletet fog tartalmazni, amely önmagában korlátozhatja a művészek kifejezési szabadságát. Ez pedig, adott esetben szűkebb kifejezési lehetőségeket biztosíthat, mint amit a vélemény szabadság keretében biztosítani lehetne.³¹ Ahogy a fenti elemzésből is kitűnik, a művészet szabadsága a vélemény nyilvánítás saját, művészi kifejezési formáján nyugszik, az egyén kifejezési szabadságát védő gyakorlat azonban el akarja kerülni, hogy a művészet egy bizonyos elképzelésére támaszkodva korlátozza a kifejezési szabadságot.³² Ezért a művészet jogi megfogalmazásához nem adott meg kritériumokat.³³

A német alkotmányos gyakorlat szerint a művészet fogalmának meghatározása a külön alkotmányos szakaszban való szabályozás miatt elkerülhetetlen, ám azt a lehető legnyitottabban kell értelmezni. Ezért a fogalom meghatározásakor úgy kell eljárni, hogy sem tartalmi, sem pedig formai szempontok alapján ne privilegizáljon esztétikai felfogásokat. Azzal azonban, hogy a művészet szabadságát külön védelemben részesítettük, már érvényre jutattunk egy esztétikai felfogást, amit nem tudunk elfedni a művészet fogalmának nyitott értelmezésével.³⁴

A művészet szabadságának tehát nemcsak az alkotmány értékrendjéből adódó (erkölcsi) korlátai lehetnek, hanem a művészet fogalmának meghatározásából következő esztétikai korlátai is.³⁵

A fentiekben kifejtett megállapítások alapján megkísérlek egy jogilag értelmezhető fogalmat találni a művészetnek, mint sajátos kifejezési eszköznek. Meglátásom szerint a művészetnek képtelenség egy általános, interdiszciplinárisan is elfogadott és használható definíciót adni, lévén, hogy a lényegét, a „szépséget” sem lehet egzakt módon, objektíven meghatározni. A jognak azonban nem is kell ezekre mind választ adni,³⁶ elég, ha egy jól működő, rugalmas és átlátható rendszer keretei között szabályozza a művészet jogilag releváns oldalát – ami természetesen szintén nem egyszerű feladat.

E fejezet következtetéseit és eredményeit összegezve, meglátásom szerint, a művészet (alkotmány)jogi meghatározása a következő: *a művészet valamilyen tény vagy vélemény művészi megformálása.*

A definíció első ránézésre meglehetősen semmitmondónak tűnik, azonban vizsgáljuk meg közelebbről a fenti értelmezést. A fogalom tárgya *valamilyen tény vagy vélemény*, amely a már kifejtettek szerint értelmezendő: a művészet alapja egy egyszerű tény vagy vélemény,

---

³⁰ Vö. MMA tv. 1. § (1) bek.

³¹ Sólyom Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek

³² Uo.

³³ Vö. 24/1996. (VI. 25.) AB határozat

³⁴ Sólyom Péter: A művészetek szabadsága és az esztétikai ítéletek

³⁵ Uo.

³⁶ Vö.: „a jog számára elegendő, ha a művészet kritériumává annyit tesz csupán, hogy az olyan teremtő alkotás, amely megalkotója személyiségének közegén (médián) átszűrve ábrázolja a művész élményeit, tapasztalatait.” Szamel Katalin: Gazdasági, szociális, kulturális jogok, illetve szabadságok az új Alkotmányban. MTA 1995.

azaz megegyező a véleménynyilvánítás szabadságánál említett tárggyal. A vélemény szabadság tárgyától való különbség a meghatározás másik felében használt *művészi megformálásban* nyilvánul meg, ami a művészi formát jelöli meg egyedüli kritériumnak a művészi érték elismerése során – hiszen a művészi forma megléte a „szépség” nélkülözhetetlen jelenségére épül és célja, annak kifejezésre juttatása. A művészi forma (és így a „szépség” is) – ahogy fentebb már említettem – megkövetel egy zsinórmértéket, egy határvonalat, ami alatt a kifejezési mód, művészi tartalom híján, nem tartozik a művészet szabadságának oltalma alá, csupán a szabad véleménynyilvánítás joga védi. És arról, hogy ki jogosult ezt a kánont megszabni szintén szó volt az eddigi vizsgálódásom során: a befogadó, azon belül is a szakma feladata annak eldöntése, hogy mi számít művészinak, és mi nem – azaz, hogy esetenként, külön-külön, melyik kifejezési mód felel meg a művészi forma kritériumának.

Meglátásom szerint, e fogalmi elemek mentén célszerű meghatározni a művészet definícióját, anélkül, hogy egyéb, főleg aspektusok hozzáadásával bonyolítanánk az amúgy is nehéz meghatározást.³⁷

II.

A művészeti élet szabadságának alanyi köre az előadó-művészet kapcsán

Az előadó-művészet, nyilvános előadás kereteiben, a művek közönséghez juttatásának legrégebbi formája (gondoljunk csak az ókori görög színházakra), amelynél az előadó és a befogadó (közönség) egy helyen van. Éppen ezért a leginkább „leülepedett” szabályozás ezen a területen található, amelyet magánjogi keretek között a szerzői jog³⁸ ölel fel.³⁹

Tekintettel arra, hogy az előadó-művészetre a művészetek szabadságának alkotmányjogi védelme is kiterjed (hiszen művészi értékkel bíró kifejezési formáról beszélünk itt is), érdemes – a szerzői jog mellett és azzal karöltve – alapjogi szemszögből is megvizsgálni a témát.

A következőkben, mint az előző fejezetben a művészetéről általánosságban megtett elemzés folytatásaként, az előadó-művészet kapcsán, mint szűkebb és speciálisabb témát szeretném vizsgálni, annak alanyi körén keresztül.

5. Az előadó-művész jogállása

A szerzői jog az előadó-művész fogalmának definiálásánál, valamint jogállásának megadásakor a szerző magatartásából, pontosabban a szerző és az előadó közti különbségből indul ki. Ha szerzői jogi szempontból nézzük, nem nehéz elkülöníteni egymástól az alkotó és

---

³⁷ Több szakirodalom és a szerzői jog is plusz elemként csatolja az általános művész-fogalomhoz például a mászó közvetítést, mint művészi attitűdöt. Bár a művészi érték meglétét mindenképp az alkotó közegén kívül kell elhelyezni, azaz a befogadók körében, ám véleményem szerint, nem helyén való az az aspektus a művészet általános jogi definiálásánál, hogy a mászó közvetítést feltétlen fogalmi elemnek ismerjük el, hiszen ez már egyfajta célzatot jelentene a művész oldalán – pedig nem attól lesz egy tény vagy vélemény művészi releváns, hogy azt mások számára elérhetővé teszik. Ráadásul az sem biztos, hogy a művésznek célja a közönség megnyerése, hanem „csupán” l’art pour l’art, „a művészet öncélúságát vallja, vagyis hogy a létét önnön szépsége indokolja, s éppen ezért nem kell semmilyen társadalmi, politikai, vallási, erkölcsi vagy gazdasági célt szolgálnia, az igazi művész feladata az örök szépség ábrázolása.”

³⁸ Magyarországon a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (továbbiakban: Sztj.)

³⁹ Szinger András – Tóth Péter Benjamin: Gyakorlati útmutató a szerzői joghoz. Novissima Kiadó, Bp. 2004. 100. o.

az előadóművész mibenlétét: a szerző művet, egyéni-eredeti alkotást hoz létre, míg az előadóművész azt csupán közvetíti, reprodukálja.⁴⁰ Azonban ez a határ elmosódni látszik olyan esetekben, amikor az előadóművész magatartásával eltér a műtől (pl.: improvizáció, azaz rögtönzés) és ezzel a mű átdolgozott formában történő felhasználása kerül a közönség elé.⁴¹

Ezek alapján az előadóművész az a személy, aki az irodalmi vagy művészeti műveket, szellemi alkotásokat más személyek számára élvezhetően megjeleníti.⁴² Az előadó-művészet tárgya más műve vagy saját alkotás is lehet,⁴³ sőt nemcsak a védett vagy már nem védett szerzői alkotások megjelenítése előadó-művészet, hanem a folklór vagy egyéb műsoroké is.⁴⁴

Mivel azonban a szerzői jogi definíció speciálisan a tárgyra orientált, azaz az „irodalmi vagy művészeti műveket, szellemi alkotásokat” hangsúlyozza ki, és a szerző tárgyhoz való viszonya meghatározott: a művel kapcsolatos érdekeit szabályozzák a személyhez fűződő és vagyoni jogai. Ehhez képest pedig meghatározott a kapcsolódó jogi oltalomra jogosultak köre – és így az előadóművészé is –, és ezáltal a szerzői jog számára csupán annyiban értékelendő a művész „teljesítménye”, amennyiben az a szerzői művel kapcsolatos. Alapjogi szempontból ez a fogalom azonban akként módosul, hogy az *előadóművész az a személy, aki valamilyen tényt vagy véleményt mások számára művészi formában ad elő*. Mint látható, a szerzői jogi meghatározáshoz képest három fogalmi elem is változott a definícióban: a tárgy, az állítmány, valamint a módhatározó. A tárgy, bár teljesen nem maradt el, mégis javarészt megváltozott az alapjogi kontextusban: az „irodalmi vagy művészeti műveket, szellemi alkotásokat” megfogalmazást indokolt kicserélni a fenti kifejezésre. Ennek oka, hogy az előadó-művészet kapcsán nem a tárgy, a „hozott anyag” a releváns, hanem a máshoz közvetítés, azaz a megjelenítés, az előadás; továbbá a szerzői jogi meghatározás alkotmányjogilag túl szűknek bizonyul: hiszen egy előadás alapját nem csak egy irodalmi vagy művészeti mű, szellemi alkotás képezheti, hanem egyéb, művészi értékkel éppen nem bíró tény vagy vélemény is. Ezek alapján előnyösebb, ha az alapjogi meghatározás tárgyánál a „*valamilyen tényt vagy véleményt*” kifejezést használjuk. A módhatározó megváltoztatása egyaránt fontos aspektusa az alkotmányjogi megközelítésnek. Egyrészt az „élvezhetően” megfogalmazás nem a legmegfelelőbb, hiszen szubjektív töltetű jelentéssel bír (bizonyára mindenki látott már olyan előadást, amely – bár teljes mértékben kimerítette a művészség kritériumát – minden volt, csak élvezhető nem). Ennek okán egy pontosabb kifejezést célszerű találni a szerzői jogi helyett. Meglátásom szerint a „*művészi formában*” megfogalmazás a legideálisabb ebben az esetben – bár a művészet lényege a „szépségben” ragadható meg, amely nyilvánvalóan élvezhető a mindenkor befogadó számára, mégis ez az aspektus, közvetlenül, itt elveszti relevanciáját és túlzott figyelembe vétele pontatlan fogalomhoz vezet. Másrészt, mivel a szerzői jogból át nem mentett tárgyban megjelenő művészi kifejeződést valahol vissza kell emelni a fogalomba, itt a legcélszerűbb megtenni, módhatározóként – hiszen, mint már fent említettem, nem a tárgy művészi értéke, hanem a máshoz közvetítés ilyen tartalma a releváns. Az állítmány kapcsán az alábbiak rögzítendőek. A szerzői jog a „megjelenít” kifejezést használja, amely szintén nem kellően szabatos. A megjelenítés, mint magatartás felmerülhet

⁴⁰ Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: i. m. 137. o.

⁴¹ Ha az átdolgozással nem jön létre új mű, akkor csupán személyhez fűződő jogosultságokról beszélhetünk az alkotó oldalán, azonban ha új mű jön létre, akkor vagyoni jogok is megilletik.

⁴² A szomszédos jogi védelem alapintézménye, az 1961-es Római Egyezmény értelmében (1999. évi XLIV. törvény) szűken kell értelmezni az előadóművész fogalmát: „*előadóművészek: a színészek, énekesek, zenészek, táncosok és más olyan személyek, akik irodalmi vagy művészeti műveket megjelenítenek, énekelnek, elmondanak, szavalnak, eljátszanak vagy bármely más módon előadnak*”. Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: i. m. 137. o.

⁴³ Példa lehet erre Bodó Viktor színházrendező *Motel* című munkája, amely előadás a színészek közös improvizációira épült (bemutató előadás: 2003. október 17., Katona József Színház).

⁴⁴ Lontai – Faludi – Gyertyánfy – Vékás: i. m. 137. o.

más esetkörben is, amely nem előadó-művészethez kapcsolódik (pl.: képzőművészet, vagy akár irodalmi művek esetén nyomtatás útján) és így zavaró, megtévesztő lehet a meghatározásban. A fenti definícióban alkalmazott „előad” kifejezés kizárólag az előadó-művészet esetén értelmezhető, nem használható más kontextusban: a megjelenítéssel ellentétben, olyan magatartás, amely az előadó és a befogadó (közönség) egyazon helyen való tartózkodását, valamint minden esetben egyszeri, jelen idejű és személyes megjelenítést feltételez.⁴⁵

Tehát ezen fogalmi ismervek alapján definiálható alapjogi szinten az előadó-művész fogalma, amely a szerzői jogi meghatározásból kiindulva, azzal sok helyütt megegyező, ám mégis eltérő aspektusokban ragadható meg. Természetesen, a fogalmak eltéréseitől függetlenül a két jogág (alkotmányjog és polgári jog) célja ugyanaz: jogi védelmet biztosítani a művészeti élet szereplőit, illetve a művészi értékkel rendelkező alkotások számára – jogágtól függően: alapjogi, valamint szerzői jogi szinten.

6. A befogadó (közönség) fogalma

Mielőtt a befogadói „státusz” jellemző ismerveit összegyűjtve, megpróbálnék egy fogalmilag tiszta és a gyakorlatban is működő meghatározást adni, az alábbi kérdés tisztázása elkerülhetetlen a továbbiakban: szükség van-e közönségre, feltétele-e a közönség az előadó-művészetnek – és így az előadásnak?

Első ránézésre egyszerű és fölösleges kérdésnek tűnhet, hisz a művészet egyik célja és jellemzője a máshoz közvetítés, és ha ez nem történik meg, akkor nem is beszélhetünk művészetről, mivel így a művek titokban maradnának és az íróasztal fiókjában porosodnának, akár az idők végezetéig.⁴⁶ Ez nyilvánvalóan így is van, ám ez a művészetre, mint „egészre” vonatkozik, ellenben az előadó-művésznél kissé más a helyzet. Itt ugyanis hatványozottabban előtérbe kerül a „befogadó-kényszer”, mondhatni a befogadó (közönség) az előadás sine qua nonja – hiszen ha nincs néző, kinek játsszon az előadó? Tehát bizony kijelenthetjük, hogy a közönség az előadó-művészet legfontosabb feltétele, amely elem az előadóművész fent megadott alkotmányjogi fogalmában is szerepel: az előadóművész az a személy, aki valamilyen tény vagy véleményt *mások számára* művészi formában elő.

Itt át is térhetnék a közönség definiálására, de – csupán a vizsgálódás kedvéért – hagyjuk el a befogadót az előadóművész fogalmából és vegyük górcső alá az így kapott helyzetet: amikor az előadóművész valamilyen tény vagy véleményt művészi formában elő.

Az így kapott szituációt próbának hívják, amikor az előadókon kívül legfeljebb a rendező/koreográfus és a segédszemélyzet van jelen.⁴⁷ Természetesen, a próba nem minősül előadásnak, de egyetlen és legfontosabb célja, hogy az előadók a jövőbeni előadáson a lehető legtokéletebben tudják a művet előadni – ami gyakorta sok és kinkeserves munkával (próbával) jár együtt. Tehát mondhatni a cél szentesíti az eszközt. Ám igen érdekes megoldás

---

⁴⁵ Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény Értelmező rendelkezésének 44. §-ának 6. pontja értelmében „előadás: prózai, zenés, táncos színpadi művek személyes előadóművészi teljesítménnyel, közönség jelenlétében történő nyilvános bemutatása.”

⁴⁶ Bár nyilván van olyan művész, aki l’art pour l’art, „a művészet öncélúságát vallja, vagyis hogy a létét önmön szépsége indokolja, s éppen ezért nem kell semmilyen társadalmi, politikai, vallási, erkölcsi vagy gazdasági célt szolgálnia, az igazi művész feladata az örök szépség ábrázolása.”
http://hu.wikipedia.org/wiki/L%E2%80%99art_pour_l%E2%80%99art

⁴⁷ Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény Értelmező rendelkezésének 44. §-ának 35. pontja értelmében „színpadi próba: minden olyan próba, amely színpadi körülmények között zajlik, jelmezzel, díszlettel, világítással, hanggal vagy ezek nélkül úgy, hogy a próba közvetlen célja az alkotás színpadi körülmények között történő előadásának valamennyi művészi, szakmai és technikai feltételének együttes kialakítása és összehangolása.”

és így fontosnak látom megemlíteni, hogy míg a szerzői jog csupán a „cél” szabályozza, addig a művészetek szabadságának alapjoga magát az „eszközt”, azaz a próbát is védelemben részesíti. Ugyanis a próbán az előadók által tanúsított magatartások és kifejezési módok is rendelkezik(het)nek vitathatatlan művészi tartalommal – még közönség hiányában is –, amelyeket az alkotmányjog rendel szabályozni (általában) a művészetek szabadságán keresztül, alapjogok szintjén.⁴⁸

Ezek után kísérletet teszek a közönség és az előadóművész elhatárolására, aminek következtében a közönség fogalmáról is pontosabb képet kapunk. Az előadóművész ismerveit már összegeztük: az a személy, aki valamilyen tény vagy véleményt mások számára művészi formában ad elő. De vajon mit jelent a *mások számára* fordulat?

Nem véletlenül használtam a „mások számára” kifejezést, ennek is megvan a maga relevanciája. Ugyanis nem mindegy az, hogy az előadó *másoknak* ad elő vagy mondjuk *mások előtt*. Egyrészt az előadó-művészet lényege a mások számára történő közvetítés, amely művészi formával rendelkezik – tehát kvázi célzatról beszélhetünk. Másrészt, ha mások előtt ad valaki elő valamit, abban nincs meg ugyanaz a kapcsolat az előadó és befogadó között, valamint az előadó oldalán is hiányzik a célzat (ilyen helyzet lehet például egy iskolai felelés az osztálytársak előtt). Fontosnak tartom ennek a megfogalmazásnak a kihangsúlyozását, ugyanis az előadóművész egy előadás alkalmával egyszerre ad elő mások számára és mások előtt egyaránt. Az előbbi a mindenkori közönség, az utóbbi pedig mindenki más, aki nem közönség (ilyenek lehetnek például a rendező, a segéd személyzet tagjai, vagy akár egy színházi előadás esetén a többi előadó is, akik a színpad mögül, ún. takarásból nézik az aktuális előadót).

A közönség definiálásánál tehát mindenképp az előadóművész fogalmából kell kiindulni. Negatív meghatározással élve: közönség az a személy, aki számára valamilyen tény vagy véleményt művészi formában adnak elő (ez előadástól függően lehet néző, hallgató vagy akár mindkettő egyszerre). Ezek alapján az előadóművész és a közönség közti különbség és egyben kapcsolat lényege, hogy az előbbi valamilyen tény vagy véleményt művészi formában ad elő az utóbbi számára, amely azt befogadja.

A fentiekben megvizsgáltuk az előadó-művészet két nagy – mondhatni ellentétes, de mégis teljesen összenőtt – csoportját: az előadót és a közönséget. A gyakorlatban azonban nem lehet ilyen tisztán elhatárolni ezt a két oldalt egymástól: léteznek olyan köztes szereplők, amelyek besorolása érdekes kérdéseket vethet még fel. A következőkben ezekről ejtek néhány szót.

7. Határesetek – az előadó-művészet egyéb szereplői

A „határesetek” cím arra akar utalni, hogy az előadó-művészet és egy adott előadás kapcsán, illetve folyamán jó néhány olyan szereplő is jelen van, akik besorolása az egyik vagy másik oldalra – nevezetesen, hogy előadó-e vagy befogadó (közönség) – nem egyszerű feladat – példának okáért, gondoljunk csak a fent már említett esetekre, amikor az előadóművész nem mások számára, hanem mások előtt játszik. A továbbiakban ezekről a személyekről, illetve ezek csoportjairól szeretnék szólni.

7.1. A segéd színész

Az első nagyobb csoportot azok a művészek teszik ki, akik valamilyen úton-módon közreműködnek vagy közreműködtek (a próbák folyamán) az előadásban, de nem sorolhatóak az előadó-művészek közé. Az első ilyen személy a színház világában ismeretes segéd színész

---

⁴⁸ Ezekről az esetekről és a lehetséges kollíziókról mutatis mutandis ld: *A művészeti élet szabadsága és más alapjogok kollíziója* című részt. Cseporán Zsolt: i. m. 70. o.

vagy statiszta, aki annyiban különbözik az előadó-művésztől, hogy az előadásnak nem szereplője, hanem *résztevője*. Ez abban nyilvánul meg, hogy a statiszta szerepe általában kicsi, legtöbbször szöveg nélküli és rendszerint „tömegként” van jelen a színpadon az előadóművész mellett – de inkább mögött.⁴⁹ A segédszínész ennél fogva az előadók közé tartozik, de mégsem egyenrangú a tényleges előadó-művésszel – sem művészi teljesítményét, sem fizetését tekintve.

7.2. A rendező és/vagy koreográfus

A csoport másik tagja a rendező vagy – táncelőadás esetén – koreográfus, aki már ténylegesen sem lép fel a színpadra – mégis nélkülözhetetlen a személye, illetve munkája. A rendező/koreográfus az a művész, aki a „nyers” tényt vagy véleményt művészi formával azért ruházza fel, hogy azt az előadóművészek mások számára (művészi formában) elő tudják adni. Ez a forma a rendező által képviselt mondanivalót és annak közvetítéséhez szükséges módot, formanyelvet jelenti. A rendező/koreográfus és az előadó-művész munkája időben és viszonyukban eltér egymástól: míg az előadó az előadáson és az azt megelőző próbákon is dolgozik, addig a rendező/koreográfus munkája (jobb esetben) csupán a próbafolyamatra korlátozódik.⁵⁰ A másik eltérés a rendező-előadó viszonyban ölt testet, amely egy sajátos al-főlérendeltségen alapul: az előadó köteles követni a rendező utasításait a próbákon, de főleg az előadásokon, amelyek azt szolgálják, hogy az előadóművész minél hitelesebben tudja előadni a mű és/vagy a rendező/koreográfus mondanivalóját. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a rendező/koreográfus az előadás elkészültében és sikerében oroszlánrészt vállal: a próbák alatt mindenki az ő elgondolását szolgálja ki, vele értekeznek, valamint mindenkit és mindent ő irányít – beleértve a zeneszerzőt, a díszlet- és jelmeztervezőt,⁵¹ a segédszemélyzetet, és természetesen az előadókat.

7.3. A szerző

A színház világában azonban van egy olyan személy, aki sokszor fölötte áll még a rendezőnek és/vagy koreográfusnak is: ez pedig nem más, mint az író. Az előadás szerzője ugyanis – a szerzői jogi jogosultságán keresztül – olyan jogokkal rendelkezhet, amelyek gátat szabhatnak a mindenkori rendező és/vagy koreográfus akaratának.⁵² A szerzőt művének felhasználása esetében szerzői jogdíj illeti meg, amelynek két módja lehetséges: „kisjogos” vagy „nagyjogos” joggyakorlás útján⁵³ – mivel egy már létező mű előadásához a szerzőtől

---

⁴⁹ Nagyon sok előadásban alkalmaznak segédszínészeket, fokozva ezzel a produkció atmoszféráját, realitását. Példa erre Mohácsi János rendező, *Istenítélet* című drámája, amely Arthur Miller: Salemi boszorkányok műve alapján készült, és ahol a salemi népet, többek között, egyetemisták játszották (Bemutató előadás: 2008. október 10., Pécsi Nemzeti Színház).

⁵⁰ Vannak olyan rendezők és koreográfusok, akik a már futó előadás közben is előszeretettel instruálják az előadókat. E rendezői hozzáállás jellemző például a már fent említett Bodó Viktor munkamoráljára, aki két fellépés között is tart próbát, tökéletesítve – és ha úgy látja, átrendezve – ezzel az előadást. („Valamilyen út végén” – interjú Bodó Viktorral) <http://kultura.hu/main.php?folderID=1181&ctag=articlelist&iid=1&articleID=269560>

⁵¹ A zeneszerző, valamint a díszlet- és jelmeztervező egyaránt művészek, csak a maguk szakterületén dolgoznak, és olyan művet hoznak létre (zenemű, díszlet- és jelmezterv), amely a mindenkori rendező/koreográfus elgondolását szolgálja ki.

⁵² „A szerző kizárólagos joga, hogy művét nyilvánosan előadja, és hogy erre másnak engedélyt adjon. Előadás a mű érzékelhetővé tétele jelenlévők számára.” [Sztj. 24. § (1) bek.]

⁵³ Közös jogkezelés („kisjogos joggyakorlás”) csupán a nem színpadra szánt művek nyilvános előadására vonatkozik. Ezek alapján a színpadra szánt irodalmi vagy zeneművek előadására közvetlenül a jogosulttól (vagyis a szerzőtől vagy – amennyiben egy kiadónak engedte át a felhasználás jogait – a kiadótól) kell a

engedélyt kell kérni, amely általában jogdíjfizetéssel jár. Ugyanis nem csak a mű megváltoztatása eredményezhet átdolgozást, hanem a mű új környezetbe helyezése is, így maga a törvény mondja ki, hogy átdolgozásnak minősül a mű színpadi feldolgozása is – és „a szerző kizárólagos joga, hogy a művét átdolgozza, illetve hogy erre másnak engedélyt adjon”.⁵⁴ Természetesen a kötelező engedélykérésnek és a szerzői jogdíjigénynek is vannak korlátai. Ennek két esetét érdemes megemlíteni: a szerzői mű előadás keretében történő szabad felhasználását,⁵⁵ illetve az időmúlást, aminek következtében lejár a védelmi idő és megszűnik a szerzői jogdíj követelhetősége – ugyanis „a szerzői jogok a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben”.⁵⁶ De ezeken a korlátozásokon kívül az előadni kívánt mű szerzője figyelemmel kísérheti, sőt bele is szólhat a rendező/koreográfus által megalkotott előadásba, ha az a Sztj. 13. §-ába ütközik, vagyis a beavatkozás egyéni-eredeti jellegű, azaz szerzői alkotó tevékenységnek minősül (átdolgozás); illetve ha a beavatkozás a művet torzítja, csonkítja, illetve ha sérelmes a szerző becsületére, hírnevére (mű egységének sérelme) – ugyanis a mű megváltoztatása ebben a két esetben a szerző engedélyét igényli.⁵⁷ Ezek alapján az író, bár itt a szerzői jogi szabályozás az elsődlegesen alkalmazandó, könnyedén keresztül húzhatja a rendező/koreográfus számításait az előadással kapcsolatban.

7.4. A közönség előadói helyzete

A következő csoportról, amit vizsgálni szeretnék már a fentiekben szó esett: a közönség. Bár az előadó-művészet kapcsán fennforgó befogadók közégét már elemeztem, mégis visszatérek hozzá, mert maradt olyan aspektus, amit érdemes közelebről szemügyre venni. A fejezet elnevezésében feltüntetett „határesetek” kifejezés itt fog először – és talán a legélénkebben – előjönni: olyan szituációkat fogok ismertetni, amelyekben a közönség „státuszát” az előadás struktúrájában nem lehet egyértelműen megállapítani – mivel túllép a megszokott szerepkörén.

Az első ilyen helyzetre példa a Pécsi Nemzeti Színház *Hajmeresztő* című előadása, amelyben a nézőközönség aktívan beleavatkozhatott a darab dramaturgiai struktúrájába.⁵⁸ A közönség számára újdonság számba megy az effajta (és nekik talán szokatlan) interakció, de a kezdeti megilletődöttség után nagy lelkesedéssel használják ki a helyzetet: azt, hogy ők is szerepelhetnek. De vajon ebben a helyzetben a közönség miként van jelen: mint befogadó,

---

felhasználónak engedélyt kérnie („nagyjogos joggyakorlás”). Szinger András – Tóth Péter Benjamin: i. m. 130. o.

⁵⁴ Sztj. 29. §

⁵⁵ „Ha az előadás jövedelemszerzés vagy jövedelemfokozás célját közvetve sem szolgálja, és a közreműködők sem részesülnek díjazásban, a művek előadhatók a következő esetekben:

a) színpadi mű esetében műkedvelő művészeti csoportok előadásán, kiadott szöveg vagy jogosan használt kézirat alapján, feltéve, hogy ez nem ütközik nemzetközi szerződésbe,

b) iskolai oktatás céljára és iskolai ünnepélyeken,

c) szociális és időskori gondozás keretében,

d) nemzeti ünnepeken tartott ünnepségeken,

e) egyházak, alapcélként vallási tevékenységet végző egyesületek vallási szertartásain és vallási ünnepségein,

f) magánhasználatra, valamint alkalmasszerűen tartott zártkörű összejevetelen.” [Sztj. 38. § (1) bek.]

⁵⁶ Sztj. 31. § (1) bek.

⁵⁷ Szinger András – Tóth Péter Benjamin: i. m. 61. o.

⁵⁸ „A darab igazi írói bravúr: színpadi krimi, melynek végkifejletét maguk a nézők határozzák meg. Az izgalmas, sőtét gyilkossággal terhelt történet szereplői egy fodrászszalon munkatársai és vendégei, akik egy nyomozás kellős közepén találják magukat, és nem szabadulhatnak, míg egyikükről ki nem derül, hogy gyilkos. A játék szellemességét és különlegességét az adja, hogy a nézők maguk is tanúk és nyomozók egyszerre, folyamatosan munkában vannak, kérdezhetnek, közbeszólhatnak, és szavazással dönthetik el: ki a leggyanúsabb figura.” <http://www.pnsz.hu/eloadas/28/hajmeresztő>

vagy mint előadó? Az, hogy beleszólhatnak az előadás folyásába, mennyiben módosítja a hagyományos befogadói „státuszt”? Részese lesz a darabnak, mint előadó? Esetleg – mivel megszabhatja a végkifejletet – mint rendező, netalántán, mint dramaturg? Vagy ez egyáltalán nem változtat semmin és marad néző?

Egy másik hasonló szituáció a bűvészmutatványok állandó kelléke, a mindenki által jól ismert nézőbevonás – de talán pontosabb a „nézőhasználás” kifejezés.⁵⁹ Itt az előadó tulajdonképpen „kelléknek” használja a közönség kiszemelt tagját és rajta hajtja végre mutatványát. Itt hogyan alakul a néző szerepe? A statisztáéval azonos – hiszen ugyanúgy jelen van, az előadás szerves része, ám mégsem előadó-művész?

Végül pedig vegyük szemügyre a legszélsőségesebb esetet, azt a szituációt, amikor a közönség kvázi előadó lesz: nem csak beleszól a darab folyásába, hanem részt is vesz abban.⁶⁰ Itt is ugyanazok a kérdések merülnek fel: előadónak számít-e a közönség, ha a hagyományos befogadói helyzetet felhagyva, hozzátesz az előadáshoz? És ha igen, akkor ez milyen következményekkel jár – például igényelhet-e fellépti díjat vagy a nevének feltüntetését?

Mindhárom esetben hasonló, hogy a közönség valamilyen módon kimozdul a megszokott szerepköréből és az előadás alkotó oldalán megjelenő magatartás tanúsít. De kérdés, hogy ezáltal oda is tartozik-e? Ha józan eszünkre hallgatva gondolunk bele, egyértelmű következtetésre jutunk: ettől még nem lesz előadó. De vizsgáljuk meg ezt a jog szemszögéből. A fent kialakított alkotmányjogi fogalmat alapul véve, előadóművész az a személy, aki valamilyen tényt vagy véleményt mások számára művészi formában ad elő. Ebből kiindulva, azt kéne megnézni, hogy a közönség interakció során tanúsított magatartása ráillik-e az előadóművész meghatározására. Az első fogalmi elem a „valamilyen tényt vagy véleményt”. Bár a megfogalmazásból nem biztos, hogy egyértelműen kihallatszik, de a „valamilyen” szó nem *akármilyent* jelent. Ez alatt azt értem, hogy az előadóművész előadása során egy meghatározott kifejezési módot használ, szabadon; míg a bevont néző az előadó által „rákényszerített” vagy „kikényszerített” cselekvést folytat – és mivel a művészet nem kényszer, hanem intuíció függvénye, nehezen beszélhetünk itt művészi kifejezésről. A második fogalmi elem a „mások számára” szókapcsolat, amelyet már részletesen vizsgáltam. Ezt a fenti elemzést alapul véve, szintén arra az eredményre jutunk, hogy a befogadó nem lehet előadó is, hiszen nem mások számára ad elő, hanem *más miatt* (a szituáció, azaz az előadóművész akaratából), így hiányzik az ő oldalán a célzat, hogy a művet mások számára továbbítsa. Végül a módhatározó kérdése vet fel feloldhatatlan problémát: egyértelmű, hogy a befogadó – még, ha esetleg művész is – nem tud olyan hatással előadni, mint amilyen minőségben maga az előadóművész képes, így a „művészi formában” kifejezés által támasztott feltétel is megdőlni látszik.

Ezek alapján megállapítható, hogy az előadó-művészet kapcsán senki sem lehet befogadó (közönség) és előadóművész is egyszerre. Ám sok helyzetben mégsem lehet tisztán elhatárolni e két oldalt egymástól az esetleges átfedések miatt.

7.5. Az előadó-művészet egyéb alanyainak köre

A következő és egyben utolsó köztes csoport az egyéb résztvevők köre, akik nem művészek, mégis nélkülözhetetlen „fogaskerekei” az előadásnak. Egy művészi előadás során a közönség rendszerint csupán az előadó-művészekkel kerül „kapcsolatba”, de rajtuk kívül gyakran más, jelenlévő személyek is hozzátesznek a sikerhez – névtelenül. Mivel megérdemlik, a továbbiakban róluk ejtenék néhány szót.

⁵⁹ Ilyenek lehetnek pl.: a különböző kártyatrükkök vagy az eltüntetős szemfényvesztések.

⁶⁰ A Janus Egyetemi Színház *próbaDADA I.* című előadásának egyik jelenetében az egyik szereplő felkéri a közönség tagjait, hogy énekeljenek el vele egy egyszerű dalt.

7.5.1. A sűgő és a kellékes

Az első ilyen személy a színház világában ismeretes sűgő.⁶¹ Feladatából adódóan segít az előadónak, ha az előadáson nem jut eszébe a szöveg. De mi történik jogilag ebben a szituációban – főleg, ha észreveszi a közönség? Mivel hozzátett a darabhoz, előadóvá válik? Ugyanez a kérdés merül fel a kellékes⁶² személyével a következő szituációban: a *Picasso kalandjai* című előadás⁶³ egyik jelenetében a falból képeket tartó kezek nyúlnak ki – amelyek a kellékesekhez tartoznak. A helyzet megegyező: előadó vagy sem? A választ a bevont közönségnél levezetett úton megközelítve ugyanarra a következtetésre jutunk, mint ott: mivel a fogalmi elemek nincsenek jelen, nem lehetnek előadóművészek ezek a személyek – bár egyértelműen az előadói oldalhoz sorolhatóbbak inkább, mint a befogadók közé.

7.5.2. A technikai munkatársak

Legvégül, de nem utolsó sorban a technikai munkatársak helyzetét tenném vizsgálódásom tárgyává pár gondolat erejéig (ilyenek a világosító és a hangtechnikus). Fontos megemlíteni, hogy a hangtechnikus nem összekeverendő a zeneszerzővel: míg a zeneszerző művészként egyedi-egyéni alkotást hoz létre, addig a hangtechnikus azt csak, a legtökéletesebb hangzás érdekében kezeli. Bár a technikai munkatársak sem sorolhatóak a művészek közé, mégis szakmai képesítést és hozzáértést igényel a munkájuk. Nem minősülnek azonban – ahogy a sűgő vagy a kellékes esetén már láttuk – az előadóművészeket védő művészetek szabadságának alapjogi védelmében.

Ezen személyek csoportalkotó tulajdonsága egyrészt, hogy bár nem előadóművészek, mégis nélkülük elképzelhetetlen lenne egy mű létrejötte és előadása; másrészt, hogy – bár a művészetek szabadságának hatálya ilyen kontextusban nem terjed ki rájuk – munkajogi jogviszonyban állnak a munkáltató intézménnyel.

III. Összegzés

Tanulmányomban törekedtem egy átlátható és pontos képet festeni a művészetek szabadságának egyik szegmensének, az előadó-művészetnek az alanyi köréről. Ahogy láthattuk, nem olyan egyszerű a helyzet, mint azt első pillantásra megítélnénk: a fogalmi meghatározások problémáján túl, az eseti jelleggel változó átfedések és elhatárolási kérdések jogilag is nehéz és sokszor megválaszolhatatlan kérdésekhez vezetnek, amelyek megoldása sokszor kompromisszumok meghozására kényszerítenek.

Meglátásom szerint az Alkotmánybíróság szegényes, ám annál értékesebb megállapításai a művészet szabadsága kapcsán, ill. a gyakorlatból merített – sokszor problémás – helyzetek egy olyan alanyi szempontból is megragadható alapfogalomhoz- és rendszerhez vezettek, amely képes kielégíteni azt az elvárást, amit a művészet szabadságának eddig kitöltetlen kerete igényel. Így a fenti megállapítások egy viszonylag jól alkalmazható alappal szolgálhatnak a további vizsgálódáshoz az előadó-művészet alapjogi kérdései terén – és nem utolsó sorban: támpontként szolgálhat a mindennapi alkotó életben az alanyok számára is.

---

⁶¹ A színtársulatok állandó alkalmazottja, aki az előadás szöveg- és játékbiztonságát szolgálja. A 18. század óta a sűgőnyelven ül, a sűgőpéldányból követi az előadást és a színész memóriáját segítve „felad”, azaz előmond minden fontosabb szót a szereplőnek. Részt vesz a próbafolyamatban is.

⁶² A színpadi kellékek (és esetleg bútorok) kezelője, aki felügyel a kellékek beszerzésére, pótlására, raktározására, javíttatására, ill. az előadás kezdete előtt a kelléklista alapján az előírt helyekre készíti azokat.

⁶³ Bemutató előadás: 2012. szeptember 28., Pécsi Nemzeti Színház.